

УДК 338.436

*Завальнюк К. С., аспірант,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

*Zavalnyuk K.S., postgraduate,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION PROCESSES IN AIC

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто теоретичні аспекти інтеграційних процесів в АПК. Визначено основні погляди вчених щодо сутності поняття агропромислової інтеграції. Розкрито види, причини виникнення, переваги та проблеми розвитку інтеграції виробництва в аграрній сфері.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: агропромислова інтеграція, агропромисловий комплекс, агропромислові формування, вертикальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, змішана інтеграція, інтеграційні процеси, інтеграція.

ANNOTATION. The article deals with the theoretical aspects of integration processes in agriculture. The fundamental scientific vision of the agro-industrial integration concept were determined. Types, causes, advantages and problems of development of integrated forms of production in agriculture were discussed.

KEY WORDS: agro-industrial integration, agro-industrial complex, agro-industrial formations, vertical integration, horizontal integration, mixed integration, integration processes, integration.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інтеграція є одним з найважливіших факторів розвитку та ефективного функціонування аграрної сфери, а кооперативно-інтеграційні об'єднання в усьому світі стають основними формами організації виробництва. Проте розвиток інтеграційних процесів в АПК України відбувається непослідовно, суперечливо та повільно. Це спричинено затьяжною економічною кризою, яка негативно відобразилася на співпраці аграрних формувань з підприємствами третьої сфери АПК. Варто відзначити, що відсутність інтеграції виробництва, особливо в аграрній сфері, унеможливило нормальне функціону-

вання сільськогосподарських галузей. З огляду на зазначене, дана проблема актуальна та є об'єктом вивчення для вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Вперше теоретичні основи сільськогосподарської інтеграції та кооперації були розроблені вченими-аграрниками М.І. Туган-Барановським та О.В. Чаяновим. Також варто зазначити, що вагомий внесок у розробку теорій і практики інтеграційних процесів в АПК внесли вчені-економісти В.Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, Т.Г. Дудар, М.Ю. Коденська, О.В. Крисальний, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Лупенко, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Ю.О. Нестерчук, П.Т. Саблук, В.К. Терещенко, І.І. Червен, Г.В. Черевко, О.М. Шпичак та інші. Праці зазначених науковців служать фундаментальною базою для подальших досліджень у даній сфері.

Виділення невирішених проблем і формування цілей статті. Однак, доцільно зауважити, що низка питань, пов'язаних з інтеграцією господарюючих суб'єктів АПК залишається недостатньо вивченими. Потребує уточнення сутність поняття «агропромислова інтеграція», оскільки дана категорія досліджується в наукових працях досить недавно, і її зміст має різні трактування. Необхідність агропромислової інтеграції спричинена зокрема технічною відсталістю сільськогосподарського виробництва у порівнянні з промисловістю, диспаритетом цін і необхідністю підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Цілі статті. На основі зазначеного, метою написання статті є вивчення теоретичних аспектів розвитку інтеграційних процесів в АПК, висвітлення поглядів учених-економістів щодо агропромислової інтеграції, визначення переваг і проблем розвитку агропромислової інтеграції в умовах сучасного стану розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі інтеграція є рушійною силою прогресу. Це зумовлено взаємозв'язком управлінських, інноваційних, організаційних, технологічних, екологічних, соціальних та інших складових, що забезпечують ефективне функціонування технологічного ланцюга від виробництва сировини до реалізації кінцевої продукції. Немає сумніву, що розвиток інтеграційних процесів в АПК є об'єктивно закономірним процесом, що зумовлено, з одного боку, активізацією інтеграційних процесів у світовій економіці, з іншого — спадковістю планово-адміністративної економічної системи. Варто зазначити, що

якщо в першій половині 1990-х років в Україні домінували процеси розподілу підприємств, продаж активів, виокремлення структурних підрозділів у дочірні компанії, то для другої половини десятиліття основними стають процеси об'єднання компаній і створення інтегрованих структур [1, с. 200].

Основними передумовами функціонування і розвитку АПК на різних його територіальних рівнях, починаючи від національного АПК і закінчуючи районними АПК є суспільний поділ праці та діалектично зв'язаний з ним процес інтеграції [2, с. 149]. Проаналізувавши наукову економічну літературу, можна виділити різні методологічні підходи щодо категорійного апарату та методології інтеграції. Ще в Українській радянській енциклопедії було зазначено, що інтеграція (від латинської *integratio* — відновлення та *integer* — цілий) — це об'єднання в ціле раніше ізольованих частин [3, с. 287]. Поняття «інтеграція» пов'язують з працями вченого Г. Спенсера, який вважав, що розвиток усіх живих організмів породжується сукупністю інтеграцій і диференціювань [4, с.79—82]. Сучасне формулювання сутності інтеграції наводиться в фінансово-економічному словнику: «інтеграція (від лат. *Integer* — цілий) — об'єднання (повне або часткове) підприємств для виробництва певної продукції з мінімальними затратами фінансових і матеріальних ресурсів» [5, с. 297].

Варто зазначити, що в контексті аграрних перетворень найбільш ефективним прикладом інтеграційних процесів є розвиток агропромислової інтеграції. Погляди науковців відносно змісту даного поняття суттєво різняться (табл. 1).

Таблиця 1

ТОЧКИ ЗОРУ ВЧЕНИХ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Автор	Поняття агропромислової інтеграції
Андрійчук В.Г.	організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання [6, с. 555]

Закінчення табл. 1

Автор	Поняття агропромислової інтеграції
Габор В.С.	складний процес технологічного, економічного та організаційного з'єднання взаємозалежних етапів виробництва, які включають вирощування продукції, її переробку, транспортування та реалізацію споживачам [7, с. 31]
Нестерчук Ю.О.	цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу [8, с. 29]
Саблук П.Т.	охоплює широке коло різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності й навіть об'єднання підприємств з метою стабілізації ринкового середовища і підвищення на цій основі результатів господарювання [9, с. 181]

Джерело: складено автором на основі [6—9].

Проаналізувавши зазначені визначення вчених, варто погодитися з думкою В.Г. Андрійчука, оскільки головною метою агропромислової інтеграції є поєднання інтересів підприємств промислової переробки аграрної сировини і сільськогосподарських товаровиробників, спрямованих на високий кінцевий результат і досягнення більшої економічної вигоди (одержання прибутку, який за своїм розміром перевищує суму прибутків структурних підрозділів, досягнення надійності та стабільності їхньої господарської діяльності). Доцільність агропромислової інтеграції господарських формувань обумовлена низкою чинників, серед яких, передусім, усунення розбалансованості між сільським господарством і промисловістю, а звідси — поєднання виробництва, зберігання, переробки і реалізації готової продукції; зменшення податку на додану вартість; підвищення ступеня переробки аграрної продукції та її якості; поглиблення спеціалізації господарств; зменшення ризику і невизначеності в умовах конкурентної боротьби [10, с. 269].

Залежно від складу учасників інтеграційних процесів в економічній науці та практиці виділяють три види інтеграції виробництва: горизонтальну, вертикальну та змішану.

Горизонтальна інтеграція являє собою об'єднання підприємств однієї галузі сільського господарства або промисловості, яка виробляє однорідні види продукції або виконує однакові операції з її виробництва (виробництво кормів та їх постачання тваринницьким фермам (комплексам)) [11, с. 38]. Як відзначає І.С. Мальцева, горизонтальна інтеграція, за своєю суттю, не є агропромисловою, оскільки не встановлює взаємозв'язків між різними галузями народного господарства [12, с. 57].

Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, котрі функціонують у різних виробничих циклах [13, с. 52]. Організація вертикально побудованих об'єднань охоплює весь процес виробництва, включаючи переробку, зберігання та продаж готової продукції (досягається безперервність технологічного процесу на всіх етапах виробництва і збуту). Розвиток агропромислових формувань (агрофірм, виробничих агропромислових об'єднань, науково-виробничих об'єднань, асоціацій і корпорацій, агрохолдингів, фінансово-промислових груп, фермерських кооперативів, підприємств харчової промисловості, великих торгових фірм) є прикладом вертикальної (агропромислової) інтеграції [14].

Варто відмітити, що між вертикальною та горизонтальною інтеграцією є значні відмінності, але є і спільні риси. В обох формах інтеграції, об'єднання здійснюється за ознакою технічної та технологічної спільності відносно виробництва й збуту певних продуктів або надання послуг.

Не можна не відзначити, що змішана інтеграція є принципово відмінною від уже згаданих видів інтеграції. Змішана інтеграція виявляється в об'єднанні підприємств різних галузей, між якими немає технічного і технологічного зв'язку з виробництва і реалізації продукції (виробництво будівельних матеріалів у сільськогосподарських підприємствах, створення підсобних підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції у складі промислових підприємств чи об'єднань) [15, с. 46].

Очевидно, що інтегровані групові структури мають ряд переваг перед одиничними компаніями, а саме: збільшення можливостей для реалізації великомасштабних інвестиційних проєктів (інтеграційне формування знижує ризик для вітчизняних та закордонних інвесторів); зростання конкурентних переваг; підвищення фінансового стану за рахунок зниження податкового навантаження; забезпечується єдиний процес виробництва, закупівлі, зберігання та переробки продукції; створюються умови для поєд-

нання інтересів усіх учасників АПК; створюються більш сприятливі умови для широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу; виникає можливість організації виробництва на основі ефективної економії всіх ресурсів; досягається скорочення управлінського апарату; забезпечується оптимальне поєднання територіального та галузевого управління, що гарантує посилення ринкової влади [16, с. 191].

У цілому можна констатувати, що інтегрована структура дозволяє акумулювати спільні ресурси, як фінансові, так матеріальні та людські в процесі виконання інноваційних та інвестиційних проектів. При цьому за умов правильної організації досягається синергетичний ефект, що дозволяє максимізувати кінцеві результати [17, с. 14].

Проте, для отримання позитивних наслідків від інтеграційних процесів в АПК необхідно подолати ряд перешкод, які ще залишились невирішеними до цього часу в багатьох країнах з перехідною економікою та в Україні зокрема. До проблем розвитку інтеграційних процесів в АПК слід віднести: неналагодженість системи відносин власності, незначний рівень консолідації активів господарюючих суб'єктів; невиконання принципів організації спільної діяльності підприємств в інтегровану структуру; недостатність інвестицій для реалізації сучасної модернізації виробництва. Саме підвищення рівня державної підтримки інтегрованих структур (збільшення обсягів державних інвестицій, компенсацій з Державного бюджету, надання дотацій, удосконалення податкового законодавства для інтеграційних структур) є запорукою розвитку та ефективного функціонування інтеграційних формувань в АПК.

Висновки. Підсумовуючи погляди сучасних вчених-економістів, можна дійти висновку, що агропромислова інтеграція є вищою формою виробничо-економічного партнерства промисловості з сільським господарством. Отже, агропромислова інтеграція — організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання.

За ринкових умов інтеграційні процеси в АПК стають необхідністю для ефективного функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Розрізняють вертикальну, горизонтальну

та змішану інтеграцію. Слід відзначити, що створення та розвиток агропромислових формувань є наслідком вертикальної інтеграції.

Необхідно відмітити, що інтегровані групові структури мають ряд переваг перед одиничними компаніями. Інтегровані формування, які об'єднали всі ланки від виробництва до реалізації сільськогосподарської продукції споживачам, є більш пристосованими до умов ринкової економіки. Стає очевидним, що сільськогосподарські товаровиробники вступають в інтеграційні зв'язки з метою зниження ризику, тоді як переробні та інші підприємства аграрної сфери мають на меті забезпечити собі стабільні доходи завдяки гарантованому збуту продукції або надійної сировинної бази. Проте, для забезпечення сталого розвитку інтеграційних процесів в АПК важливою є підтримка аграрного сектору з боку держави.

Література

1. Скопенко Н.С. Особливості інтеграційних процесів в АПК України / Н. С. Скопенко // Вісник Одеського національного університету. — Економіка. — 2013. — Т. 18. — Вип. 2. — С. 198—207. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2_25.pdf
2. Саркісов А. Особливості розвитку агропромислової інтеграції в ринкових умовах [Електронний ресурс] / А. Саркісов // Часопис соціально-економічної географії. — 2014. — Вип. 17. — С. 149—153. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chseg_2014_17_26.pdf
3. Украинская советская энциклопедия. / Ред. кол.: О.К. Антонов, Б.М. Бабий, Ф.С. Бабичев и др. — К.: УСЭ, 1980. — Т.4. — 560 с.
4. Спенсер Г. Гипотеза развития / Г. Спенсер // Опыты научные, политические и философские: пер. с англ.; под. ред. Н.А. Рубакина. — Мн.: Современный литератор, 1988. — 148 с.
5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — 3-тє вид., доп. та перероб. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. — 844 с.
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник / В.Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доп. і перероблене. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
7. Габор В.С. Організаційно-економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві / В.С. Габор // Інноваційна економіка. — 2013. — №7(45). — С. 31—33.
8. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю.О. Нестерчук // Умань: Видавець «Сочінський», 2009. — 372 с.
9. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. / Саблук П. — К.: Інститут аграрної економіки, 2001. — Т. 2: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. — 484 с.

10. *Гоголя О.П.* Інтеграційні процеси в сільськогосподарських формуваннях // Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія у чотирьох частинах / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ч. 2. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. — К.: ІАЕ, 2002. — 754 с.

11. *Кондратюк А.П.* Методичні засади здійснення процесів інтеграції агропромислового виробництва [Електронний ресурс] / А. П. Кондратюк // Технологический аудит и резервы производства . — 2013. — № 5(3). — С. 38—40. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tatrv_2013_5-3_12.pdf

12. *Мальцева И.С.* Кооперация и агропромышленная интеграция : учебное пособие [Электронный ресурс] / И.С. Мальцева; Сыкт. лесн. ин-т. — Сыктывкар: СЛИ, 2013. — 88 с. — Режим доступу: <http://lib.sfi.komi.com/ft/301-001246.pdf>

13. *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.

14. *Шаманська О.І.* Теоретичні основи формування та розвитку агропромислової інтеграції [Електронний ресурс] / О.І. Шаманська // Ефективна економіка. — 2012. — №12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632>

15. *Амонс С.Е.* Організація сільськогосподарського виробництва. Опорний конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної і заочної форми навчання напряму підготовки 6.090101 «Агрономія» / С.Е. Амонс, Ю.В. Довгань. — Вінниця: ОЦ ВНАУ, 2010. — 71 с.

16. *Єщенко П.С.* Сучасна економіка: Навч. посіб. / П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін . — К.: Вища шк., 2005. — 325 с.

17. *Аюшеева А.О.* Формирование интегрированных структур агропромышленного комплекса региона: проблемы и перспективы: [монографія] / А.О. Аюшеева. — Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2013. — 153 с.

Reference

1. *Skopenko N.S.* Features of integration processes in agro-industrial complex of Ukraine / N.S. Skopenko // Bulletin of Odessa National University. — Economics. — 2013. — Vol. 18, Iss. 2. — P. 198—207. — Access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2_25.pdf

2. *Sarkisov A.* Features of agro-industrial integration in the market conditions [electronic resource] / A. Sarkisov // Journal of socio-economic geography. — 2014 — Vol. 17. — P. 149—153. — Access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chseg_2014_17_26.pdf

3. Ukrainian Soviet Encyclopedia / Ed. board: O.K. Antonov, B.M. Babii, F.S. Babichev and others. T.4. — K.: SSE, 1980. — 560 p.

4. *Spencer H.* Hypothesis of the development / H. Spencer // Scientific, political and philosophical experience: transl. from English ; Ed. by N.A. Rubakin. — Mn.: Sovremennyyi literator, 1988. — 148 p.
5. *Zagorodnii A.H.* Financial and economic vocabulary / A.H. Zagorodnii, H.L. Vozniuk. — the 3rd ed., supplemented and revised. — Lviv: Publisher of Lviv Polytechnic, 2011. — 844 p.
6. *Andriiuchuk V.H.* Economics of agrarian enterprises: Textbook / V.H. Andriiuchuk. — 2nd ed., supplemented and revised. — K.: KNEU, 2002. — 624 p.
7. *Habor V.S.* Organizational-economic mechanism of deepening of integration processes in agricultural production / V.S. Habor // Innovative Economics. — 2013. — №7 (45). — P. 31—33.
8. *Nesterchuk Yu.O.* Integration processes in the agro-industrial production / Yu.O. Nesterchuk. — Uman: Publisher «Sochinskyi», 2009. — 372 p.
9. *Sabluk P.* Agricultural Economics and Policy in Ukraine: results of the past and look to the future. Science-fiction essays in three volumes. / Sabluk P. — K.: Institute of Agricultural Economics. — Vol. 2: The agrarian Economics in the conditions of a democratic state. — 2001. — 484 p.
10. *Hohulya O.P.* Integration processes in agricultural units // Market economic transformation in agro-industrial complex: col. monograph in four parts. / Ed. By P.T. Sabluk, V.Ya. Ambrosova, H.Ye. Maznev. Part 2. Improving the efficiency of agricultural production. — K.: IAE, 2002. — 754 p.
11. *Kondratiuk A.P.* Methodological principles of realization of integration processes of agro-industrial production [electronic resource] / A.P. Kondratiuk // Technological audit and reserves of production. — 2013. — № 5 (3). — P. 38—40. — Access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tatrv_2013_5-3_12.pdf
12. *Maltseva I.S.* Cooperation and agroindustrial integration: a training manual [electronic resource] / I.S. Maltseva; Sykt. forest. inst. — Syktyvkar: SFI, 2013. — 88 p. — Access mode: <http://lib.sfi.komi.com/ft/301-001246.pdf>
13. *Lukianenko D.H.* Economic integration and global problems of contemporaneity: Teach. guidance / D.H. Lukianenko. — K.: KNEU, 2005. — 204 p.
14. *Shamanska O.I.* Theoretical foundations of agroindustrial integration and development [electronic resource] / O.I. Shamanska // Efficient Economics. — 2012. — №12. — Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632>
15. *Amons S.Ye.* The organization of agricultural production. Defensive lecture notes for students of educational qualification of «Bachelor» of full-time and distance learning of training direction 6.090101 «Agriculture» / S.YE. Amons, Yu.V. Dovhan. — Vinnytsia: CC VNAU, 2010. — 71 p.
16. *Eschenko P.S.* The modern economy: Teach. guidance / P.S. Eschenko, Yu. I. Palkin. — K.: Higher school, 2005. — 325 p.
17. *Aiusheieva A. O.* Formation of integrated structures of agricultural complex in the region: problems and prospects: [monograph] / A.O. Ayu-sheeva. — Novosibirsk: Publishing TSRNS, 2013. — 153 p.

Статтю подано до редакції 16.01.15 p.